

*Сербіна Н. О.,**здобувач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ОЗНАК ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ

Анотація. У роботі здійснено аналіз ознак об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України. Визначено особливості конструкції даного складу злочину та врахування ознак об'єктивної сторони при кваліфікації злочинів, а також перспективи розвитку кримінального законодавства України у цій сфері.

Ключові слова: об'єкти житлово-комунального господарства, знищення, пошкодження, експлуатація, функціонування, безпека, майнова шкода.

Постановка проблеми. Законодавчі новели, прийняті з огляду на потреби правозастосовної практики, стають стрижнем ефективної діяльності уповноважених суб'єктів, в іншому ж випадку – виступають першопричиною термінологічної плутанини, неоднозначного тлумачення, відвертих помилок при кваліфікації. Так, 13 січня 2011 року чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК) був доповнений ст. 270-1, що регламентує відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства (далі – об'єкти ЖКГ). Дана норма, безумовно, викликала і продовжує викликати до себе як теоретичний, так і практичний інтерес.

Науковців та суб'єктів правозастосування в першу чергу цікавить якість законодавчої конструкції даного складу злочину, що значною мірою визначатиме ефективність його застосування на практиці. У цьому аспекті встановлення та характеристика ознак об'єктивної сторони умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ є важливою складовою правильною кваліфікації даного діяння та відмежування його від інших правопорушень як кримінального, так і адміністративного характеру. Адаптація ознак об'єктивної сторони має як теоретичне, так і важливе практичне значення, оскільки сприяє розумінню суспільної небезпеки посягань, осмисленню її положень, з'ясуванню інших елементів складу злочину, що допомагає правильній кваліфікації вчиненого, розмежуванню суміжних складів злочину [1, с. 58].

Потрібно також відзначити, що судова та слідча практика наразі відчувають значні труднощі при визначенні поняття та юридичних ознак умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, з'ясуванні його кваліфікуючих ознак. Потребують вирішення й питання щодо відмежування даного складу злочину від суміжних злочинів, зокрема від умисного знищення або пошкодження майна тощо.

Ступінь наукового дослідження. Детальних наукових досліджень особливостей кваліфікації умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ в Україні не проводилося. Окремих питань кваліфікації, профілактики та розслідування злочинів у сфері ЖКГ присвячено праці зарубіжних науковців В. К. Гавла, К. О. Титової, О. М. Туякіної, В. В. Казакова, Д. І. Крилкова та ін. Загальні питання кримінально-правової характеристики досліджуваного складу злочину висвітлено у роботах П. П. Андрушка, Ю. В. Бауліна, М. І. Мельника, А. В. Сав-

ченка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюка та ін. Безпосередньо аналізу окремих аспектів кваліфікації та розслідування умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ торкалися А. В. Байлов, С. П. Лапта, С. В. Незнайко, Р. Л. Степанюк.

Мета наукової публікації полягає у здійсненні комплексної та системної характеристики ознак об'єктивної сторони умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ.

Кримінальне право України встановлює кримінальну відповідальність за конкретні суспільно небезпечні діяння, передбачені кримінальним законодавством, як злочин. Як і будь-який акт вольової поведінки людини, злочин являє собою єдність його зовнішніх (об'єктивних) і внутрішніх (суб'єктивних) якостей та ознак. При встановленні факту злочинного діяння стикаємося з його об'єктивними ознаками – конкретним актом поведінки суб'єкта у вигляді дії чи бездіяльності, які завжди вчиняються за певних об'єктивних обставин, у певному місці та часі.

Об'єктивна сторона злочину – це зовнішня сторона злочину, яка характеризується суспільно небезпечним діянням (дією чи бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення злочину.

Встановлення об'єктивної сторони є важливим чинником для правильної кваліфікації діяння, відмежування злочинів від адміністративних, дисциплінарних чи інших правопорушень. Об'єктивна сторона злочину – це процес суспільно небезпечного та протиправного посягання на охоронювані кримінальним законом інтереси, який розглядається з його зовнішнього боку, з точки зору послідовного розвитку тих подій та явищ, які починаються зі злочинної дії (бездіяльності) суб'єкта та закінчуються настанням злочинного результату [2, с. 9]. До ознак об'єктивної сторони злочину включають діяння (дія чи бездіяльність), наслідок, причинний зв'язок, спосіб, знаряддя і засоби, місце, час, обстановку вчинення злочину. Найпоширенішою класифікацією ознак об'єктивної сторони є класифікація, згідно з якою виділяють її обов'язкові та факультативні ознаки.

Питання про те, які ознаки потрібно відносити до обов'язкових, а які до факультативних, є дискусійним у кримінальному праві. Найбільш спірним є питання про те, чи є суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок між діянням та наслідками обов'язковими ознаками об'єктивної сторони, притаманними будь-якому злочину. Деякі науковці вважають, що суспільно небезпечні наслідки є обов'язковим елементом об'єктивної сторони злочину і відстоюють позицію, згідно з якою кожен злочин спричиняє певні суспільно небезпечні наслідки [3, с. 137; 4, с. 79; 5, с. 191]. Інші правники зазначають, що лише діяння є обов'язковим елементом об'єктивної сторони, притаманним будь-якому злочину [6, с. 81; 7, с. 117; 8, с. 101]. Вирішуючи це дискусійне питання, варто погодитись з думкою

В. М. Кудрявцева, який розрізняє поняття об'єктивної сторони злочину взагалі та об'єктивної сторони конкретного складу злочину. Об'єктивна сторона злочину взагалі включає в себе ознаки, що притаманні всім злочинам, передбаченим Особливою частиною КК, а об'єктивна сторона конкретного складу злочину передбачає ознаки, що є обов'язковими для злочину, який описаний у диспозиції конкретної кримінально-правової норми [2, с. 43]. Ми поділяємо таку думку і вважаємо, що суспільно небезпечне діяння є єдиною обов'язковою ознакою об'єктивної сторони всіх складів злочинів, а всі інші ознаки можуть бути обов'язковими для конкретних складів злочину.

Потрібно звернути увагу, що це дискусійне питання породило інше, яке також має безпосереднє відношення до досліджуваного нами злочину. Мова йде про поділ складів злочину на так звані «формальні» та «матеріальні». Злочини з матеріальним складом – це такі злочини, для об'єктивної сторони яких диспозиція статті КК вимагає встановлення не тільки діяння (дії або бездіяльності), але й настання суспільно небезпечних наслідків, а злочини з формальним складом – це такі злочини, для наявності об'єктивної сторони яких закон вимагає встановлення лише діяння (дії або бездіяльності) [7, с. 134].

Таким чином, об'єктивна сторона будь-якого злочинного діяння характеризується саме як єдність категоріальних понять, що дає можливість чіткого відмежування та кваліфікації конкретного вчиненого злочину. На відміну від інших структурних частин складу злочину вона містить більше інформації, необхідної для кваліфікації діяння. У більшості описових диспозицій статей Особливої частини КК відображається саме об'єктивна сторона складу злочину. Зміст її ознак часто є критерієм розмежування суміжних складів злочинів. Детальне дослідження ознак об'єктивної сторони складу злочину допомагає дати точну правову оцінку суспільно небезпечних діянь, що, в свою чергу, зумовлює підвищення ефективності у процесі боротьби зі злочинністю.

Об'єктивна сторона досліджуваного злочину полягає у знищенні або пошкодженні об'єктів ЖКГ, якщо це призвело або могло призвести до неможливості експлуатації, порушення нормального функціонування таких об'єктів, що спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей або майнову шкоду у великому розмірі.

Умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ є спеціальним видом умисного знищення або пошкодження майна, передбаченого загальною кримінально-правовою нормою – ст. 194 КК [9, с. 522]. Об'єктивна сторона аналізованого складу злочину виражається у формі дії, яка може бути двох видів – знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ.

Знищення об'єктів ЖКГ – це такий протиправний руйнуючий вплив на об'єкти ЖКГ, внаслідок якого вони повністю втрачають свою споживчу або економічну цінність, приведення їх до такого стану, за якого вони взагалі не можуть бути використані за своїм призначенням, причому втрачені ними властивості не можуть бути відновлені: об'єкти ЖКГ – внаслідок знищення перестають існувати як такі.

Пошкодження об'єктів ЖКГ полягає в такому протиправному впливі на них, внаслідок якого вони частково, не в повному обсязі, втрачають свої споживчі властивості та економічну цінність і при цьому істотно обмежується можливість їх використання за призначенням (при цьому пошкоджені об'єкти ЖКГ можуть бути відновлені і знову набути повністю або частково втрачених корисних якостей для використання їх за призначенням, однак для цього необхідні значні витрати коштів і часу) [10, с. 186-187].

Якщо для вирішення питання про те, чи втратили об'єкти ЖКГ свою цінність, чи є вони непридатними для подальшого

використання, необхідні спеціальні знання, то потрібно провести відповідну експертизу.

Також потрібно взяти до уваги, що не кваліфікуються за ст. 270-1 КК дії особи, яка спочатку вчинила якийсь корисливий злочин проти власності, заволодівши об'єктами ЖКГ, а потім знищила чи пошкодила такі об'єкти ЖКГ, оскільки за цих умов винний, хоча й незаконно, але вже здійснює володіння цим майном.

Умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, поєднане з викраденням, коли знищення чи пошкодження об'єктів ЖКГ, наприклад, є способом готування до викрадення чужого майна або здійснюється з метою знешкодити докази вчиненого викрадення, потрібно кваліфікувати за сукупністю злочинів – як корисливий злочин проти власності (залежно від способу) і злочин, передбачений ст. 270-1 КК.

Як бачимо, характеристика форми діяння, як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони складу злочину є колізійною. Важко розмежувати знищення від пошкодження, а також пошкодження від неможливості експлуатації чи порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ. У зв'язку з цим звертаємо увагу на те, що в основу відмежування знищення від пошкодження має бути покладений економічний критерій – вартість відновлювальних робіт. У тому випадку, коли відновні витрати перевершують вартість об'єкта ЖКГ, можна говорити про його знищення.

Склад злочину, передбачений ст. 270-1 КК, є матеріальним. Злочин є закінченим за моменту, коли об'єкти ЖКГ знищено чи пошкоджено і при цьому заповідано зазначені у диспозиції кримінально-правової норми наслідки. Отже, якщо внаслідок відповідних протиправних дій об'єкти ЖКГ не було знищено чи пошкоджено з причин, що не залежали від волі винного, вчинене повинно розглядатися як замах на знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ. Вирішення даного питання залежить від оцінки придатності або непридатності об'єкта ЖКГ до подальшої експлуатації.

Проте не всі науковці згодні з тим, що досліджуваний склад злочину є матеріальним. Так, А. В. Байлов та С. І. Поляков вважають, що аналіз диспозиції ст. 270-1 КК України дає підстави дійти висновку, що даний злочин є злочином як з формальним, так і з матеріальним складом. На їх думку, про злочин з формальним складом йдеться у випадку вчинення умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, якщо це могло призвести до неможливості експлуатації, порушення нормального функціонування таких об'єктів, що спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей або майнову шкоду у великому розмірі [1, с. 59].

Ми не поділяємо позицію вищевказаних науковців, адже своєрідним суспільно небезпечним наслідком злочину є підстави вважати саму по собі реальну можливість настання певних наслідків, яка передбачена у деяких нормах чинного КК України як ознака закінченого складу злочину. Йдеться про так звані делікти поставлення у небезпеку (делікти створення небезпеки), які спричиняють об'єкту кримінально-правової охорони принаймні організаційну шкоду [6, с. 113].

На підтвердження даного положення наведемо позицію Є. В. Фесенко, який у цьому аспекті розрізняє дві ситуації. Якщо, крім злочинного діяння, в законі безпосередньо передбачено небезпеку заподіяння шкоди тим чи іншим благам, йдеться про своєрідний наслідок цього діяння. Якщо ж загроза спричинення шкоди цінностям, які утворюють об'єкт злочину, була потенційною, однак у законі її не зазначено, вона є властивістю діяння і не може бути віднесена до злочинних наслідків як ознаки об'єктивної сторони [11, с. 121-122]. Оскільки безпека

неможливості експлуатації, порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ, що спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей або майнову шкоду у великому розмірі, закріплена законодавчо, то й досліджуваний злочин є виключно злочином з матеріальним складом.

Таким чином, суспільно небезпечні наслідки як обов'язкова ознака об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 270-1 КК полягають у неможливості або загрози неможливості експлуатації, порушенні нормального функціонування об'єктів ЖКГ і спричиненні небезпеки для життя чи здоров'я людей або майнової шкоди у великому розмірі. Неможливість експлуатації або її загроза чи порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ розглядаються як наслідки вказаного злочину лише у випадках, коли умисне знищення або пошкодження вказаних об'єктів спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей або майнову шкоду у великому розмірі.

Неможливість експлуатації об'єктів ЖКГ – це неможливість використання цих об'єктів за цільовим призначенням, що спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей або майнову шкоду у великому розмірі. Загроза неможливості експлуатації об'єктів ЖКГ, що спричинила небезпеку для життя чи здоров'я людей або майнову шкоду у великому розмірі, – це створення умов для настання вказаних наслідків.

Порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ – це відхилення від норми: зупинення чи призупинення або зрив графіка діяльності вказаних об'єктів, перерва в наданні послуг, порушення режиму виробництва, передачі та розділу теплопостачання, водопостачання чи водовідведення тощо, що спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей або майнову шкоду у великому розмірі.

Спричинення небезпеки для життя чи здоров'я людей – це створення внаслідок знищення чи пошкодження об'єктів ЖКГ реальної загрози позбавлення життя чи здоров'я невизначеного кола людей.

Майнова шкода вважається заподіяною у великих розмірах, якщо прямі збитки становлять суму, що в триста і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян.

Розмір шкоди, яку було заподіяно в результаті знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, визначається лише вартістю цих об'єктів, яка виражається у грошовій оцінці. Вартість визначається за роздрібними цінами, що існували на момент вчинення злочину, а розмір відшкодування завданих злочином збитків – за відповідними цінами на час вирішення справи в суді (зокрема потрібно звертатися до Порядку визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 січня 1996 р. № 116). За відсутності зазначених цін на майно його вартість може бути визначено шляхом проведення відповідної експертизи [10, с. 121].

У нашому випадку наслідок злочину одночасно розглядається як межа криміналізації діяння. Тобто, якщо прямі збитки становитимуть суму, меншу, ніж та, що в триста разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян, то вчинене діяння злочином вважатися не буде. При кваліфікації злочину, важливо правильно визначити розмір заподіяної майнової шкоди.

Стосовно визначення розмірів майнової шкоди у кримінальному праві, то тут все просто і зрозуміло. Розміри такої шкоди формально визначені законодавцем у кримінально-правових нормах, а саме: у примітках до статей Особливої частини КК. Вони визначаються у неоподаткованих мінімумах доходів громадян. Згідно законодавства України один неоподаткований мінімум доходів громадян становить 17 гривень. Тобто, потрібно лише перемножити розмір вказаний у примітці до досліджуваної статті (300 і більше разів) на 17 грн. і ми отримаємо суму, яка й визначає встановлений законодавцем розмір шкоди, характерний для даного злочину. Але з 2004 року порядок визначення майнової шкоди зазнав змін. На сьогодні, згідно податкового законодавства, якщо норми інших законів містять посилання на неоподаткований мінімум доходів громадян, то для цілей їх застосування використовується сума у розмірі 17 грн., крім норм адміністративного та кримінального законодавства у частині кваліфікації правопорушень або злочинів, для яких сума неоподаткованого мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги. Тобто, при кваліфікації злочинів визначаючи розмір шкоди потрібно брати до уваги розмір податкової соціальної пільги, а не неоподаткованого мінімуму доходів громадян [12, с. 75]. Формула визначення розміру соціальної податкової пільги прописана у Податковому кодексі України. Для кваліфікації злочину у 2015 р. одна соціальна пільга дорівнює 609 грн. (50% від 1218 грн. – прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого державним бюджетом на 2015 р.). Таким чином, для аналізованого нами злочину мінімальний розмір заподіяної майнової шкоди повинен становити 182 700 грн. (300 x 609 грн.).

Причинний зв'язок між умисним знищенням або пошкодженням об'єктів ЖКГ та його наслідками є обов'язковою ознакою даного злочину. Причому даний злочин містить два наслідки: основний (проміжний) (неможливість експлуатації об'єктів ЖКГ, порушення їх нормального функціонування) і додатковий (похідний) (небезпека для життя чи здоров'я людей або майнова шкода у великому розмірі). Ці наслідки настають послідовно один за одним, в результаті вчиненого особою діяння. Основний наслідок тягне за собою додатковий наслідок, тому що містить у собі реальну можливість настання цього похідного наслідку. Діяння породжує проміжний наслідок, а той у свою чергу викликає наслідок похідний.

Оскільки досліджуваний злочин з матеріальним складом, то він вважається закінченим з моменту настання хоча б одного з похідних наслідків, зазначених у ст. 270-1 КК.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що за конструкцією об'єктивної сторони умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ потрібно вважати виключно матеріальним складом злочину. Обов'язковими ознаками об'єктивної сторони виступають:

- суспільно небезпечне діяння у формі дії, яка може виражатися або у знищенні, або у пошкодженні об'єктів ЖКГ;
- суспільно небезпечні наслідки, які полягають або у неможливості експлуатації, порушенні нормального функціонування об'єктів ЖКГ і спричиненні небезпеки для життя чи здоров'я людей або майнової шкоди у великому розмірі, або у загрози неможливості експлуатації, порушенні нормального функціонування об'єктів ЖКГ і спричиненні небезпеки для життя чи здоров'я людей або майнової шкоди у великому розмірі. Потрібно вирізняти два наслідки: основний – неможливість експлуатації об'єктів ЖКГ, порушення їх нормального функціонування, і додатковий – небезпека для життя чи здоров'я людей або майнова шкода у великому розмірі;
- причинний зв'язок між умисним знищенням або пошкодженням об'єктів ЖКГ та його наслідками.

Література:

1. Байлов А. В. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 270-1 Кримінального кодексу України / А. В. Байлов, С. І. Поляков // Застосування кримінального законодавства органами внутрішніх справ: проблеми теорії і практики: тези Всеукраїнського наук.-практ. семінару (м. Дніпропетровськ, 31 трав. 2012 р.). – Дніпропетровськ, 2013. – С. 58-60.

2. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления / В. Н. Кудрявцев. – М. : Госюриздат, 1960. – 244 с.
3. Спур Г. В. Об'єктивна сторона складу злочину / Г. В. Спур // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України. – 2000. – № 3. – С. 137-141.
4. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник] / П. С. Матишевський. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 272 с.
5. Наумов А. В. Российское уголовное право: курс лекций: в 2 т. / А. В. Наумов. – М. : Юрид. лит., 2004.
6. Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник] / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 5-те вид., переробл. та допов. – К. : Атіка, 2009. – 408 с.
7. Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник] / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – 456 с.
8. Миколенко О. М. Суспільно небезпечні наслідки як факультативна ознака складу злочину / О. М. Миколенко // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2005. – Вип. 2. – С. 98-101.
9. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / За заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013.
10. Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – 1040 с.
11. Кваліфікація злочинів, підслідних органами внутрішніх справ: [навч. посібник] / В. В. Коваленко, О. М. Джу́жа, А. В. Савченко, В. В. Кузнецов та ін.; за заг. ред. В. В. Коваленка ; за наук. ред. О. М. Джу́жи та А. В. Савченка. – К. : Атіка, 2011. – 648 с.
12. Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони: [монографія] / Є. В. Фесенко. – К. : Атіка, 2004. – 280 с.
13. Кісілюк Е. М. Проблемні питання визначення шкоди при кваліфікації злочинів / Е. М. Кісілюк // Правове забезпечення діяльності мілі-

ції/поліції: історія, сучасні проблеми, міжнародний досвід: зб. наук. праць; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К. : Атіка, 2006. – С. 72-80.

Сербина Н. А. Особенности установления признаков объективной стороны умышленного уничтожения или повреждения объектов жилищно-коммунального хозяйства при квалификации преступлений

Аннотация. В работе проведен анализ признаков объективной стороны преступления, предусмотренного ст. 270-1 УК Украины. Определены особенности конструкции данного состава преступления и учета признаков объективной стороны при квалификации преступлений, а также перспективы развития уголовного законодательства Украины в этой сфере.

Ключевые слова: объекты жилищно-коммунального хозяйства, уничтожение, повреждение, эксплуатация, функционирование, опасность, имущественный вред.

Serbina N. Features of establishing the signs of objective element of intentional destruction or damage of objects of housing and utilities infrastructure of the classification of crimes

Summary. The paper analyzes the signs of the objective element of a crime under Article 270-1 of the Criminal Code of Ukraine. The features of the body of crime and consideration of the signs of objective element in the classification of crimes and prospects of development of criminal law in Ukraine in this area are determined.

Key words: objects of housing and utilities infrastructure, destruction, damage, maintenance, operation, danger, property damage.